

Тимур Лоскутов, к. ю. н.

Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг, Україна

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОВОЮ РЕГЛАМЕНТАЦІЄЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Tymur Loskutov, PhD in Law

Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kryvyi Rih, Ukraine

CONNECTION BETWEEN LEGAL REGULATION OF PROCEDURAL TERMS AND ENSURING THE RIGHTS OF PARTICIPANTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article investigates connection between legal regulation of criminal procedural terms and ensuring the rights of participants of criminal proceedings. On the basis of the analysis of scientific views was revealed existence of a direct connection between procedural terms and the rights of individuals involved in criminal proceedings. Such communication is shown through the content of criminal procedural regulation regarding regulation of a term of the notice of suspicion to a detained person, the maximum term of detention during pre-judicial investigation, a term of interrogation of a person, a term of representation by an investigator, a prosecutor of a petition for arrest of temporarily withdrawn property, a term to decide about temporary restriction in use of the special right, a term about informing about suspicion, a term for acquisition by a person of the procedural status of the victim, beginning of term of detention of a person, term of the notice and an explanation of the rights to the detained person.

Key words: legal regulation, procedural law, participants of criminal proceedings, procedural terms, human rights.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю вдосконалення забезпечення прав людини у кримінальному процесі. Гарантування прав учасників кримінального провадження залежить від змісту норм кримінального процесуального законодавства, зокрема у частині правової регламентації кримінальних процесуальних строків. Ними закріплюються часові межі здійснення правових дозволів у перебігу кримінального провадження. Отже, актуальним є дослідження зв'язку правової регламентації процесуальних строків та забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Стан дослідження. Питання правового регулювання кримінальних процесуальних строків досліджували такі вчені як О. Банчук, Л.М. Васильєв, С.О. Заїка, Л.М. Лобойко, О.Р. Михайленко, А. Павловська, С.Б. Фомін, Г.В. Юркова, Р.Х. Якупов та інші. Предметом дослідження процесуалістів були загальні питання кримінального процесуального регулювання строків. Вчені лише фрагментарно досліджували зв'язок правової регламентації процесуальних строків та забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Метою статті є дослідження зв'язку між правовою регламентацією процесуальних строків та забезпеченням прав учасників кримінального провадження.

Виклад основних положень. Вчені-процесуалісти пов'язують кримінальні процесуальні строки із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів людини.

Так, В.Г. Тарасенко зазначає, що процесуальні строки гарантують права громадян у процесі розслідування та вирішення справи¹.

О.Р. Михайленко пише, що процесуальні строки сприяють кращому здійсненню прав і

¹ Тарасенко, Ф.Г. (1975). Некоторые вопросы исчисления и продления процессуальных сроков при расследовании преступлений. *Труды КВШ МВД СССР*, 9, 99.

законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. За критерієм функціонального призначення вчений виокремлює таку групу як строки, що направлені на захист прав особи, котрі забезпечують принцип гуманізму¹.

А. Павловська зазначає, що намагаючись найбільш повно та максимально об'єктивно забезпечити захист прав та законних інтересів громадян у сфері кримінального судочинства, законодавець встановлює строки як одну з гарантій виконання чи не кожної процесуальної дії. На погляд вченої, законодавець закріпив поняття «негайно» з метою забезпечення своєчасного та швидкого виконання певних процесуальних дій, зволікання в яких може негативно вплинути на забезпечення прав, законних інтересів учасників кримінального судочинства².

Г.В. Юркова упевнена, що скорочення часу діяльності органів розслідування доцільним є тоді, коли воно не порушує права і законні інтереси суб'єктів кримінального процесу³.

О. Банчук наголошує, що вимога розумного строку, що закріплена у ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод спрямована на швидкий захист судом порушених прав особи, оскільки будь-яке зволікання може негативно позначитися на правах, які підлягають захисту. А відсутність своєчасного судового захисту може призводити до ситуацій, коли наступні дії суду вже не матимуть значення для особи та її прав⁴.

Проведений аналіз наукових поглядів вчених свідчить, що кримінальні процесуальні строки безпосередньо пов'язані із забезпеченням прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Для ілюстрації впливу правової регламентації процесуальних строків на забезпечення прав людини проаналізуємо норми кримінального процесуального закону.

1. З реалізацією права на доступ до правосуддя, права на судовий захист пов'язана правова регламентація строку повідомлення про підозру затриманій особі. Оскільки за чинним процесуальним законом строк досудового розслідування починає відраховуватися не з моменту затримання особи (хоча остання набуває статус підозрюваного), а з моменту повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до ч.2 ст.278 чинного КПК України (далі – КПК) письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Таким чином, вказана кримінальна процесуальна регламентація строку повідомлення про підозру може відтягнути реалізацію права на доступ до правосуддя, права на судовий захист до 24 годин.

Попри те, що така регламентація строку повідомлення про підозру, а відтак – відрахування строку досудового розслідування не відповідає нормам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вона є більш сприятливою для людини, ніж аналогічне правове регулювання за КПК 1960 р. Норми останнього не унормовували строку повідомлення про підозру (пред'явлення обвинувачення) особі, яка затримувалася. Положення ч.4 ст.148 КПК 1960 р. закріплювали строк не більше десяти днів між застосуванням до особи запобіжного заходу та пред'явленням обвинувачення. Причому з моменту затримання особи та застосуванням до неї запобіжного заходу могло пройти 72 години (ч.7 ст.106). Отже, попередня кримінальна процесуальна регламентація строку пред'явлення затриманій особі обвинувачення могла відтягнути реалізацію права на доступ до правосуддя аж до 13 днів.

2. Із забезпеченням права людини на суд тісно пов'язана правова регламентація максимального строку тримання під вартою під час досудового розслідування. Особа, щодо якої у ході розслідування застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою обмежена у можливостях впливу на слідчого, прокурора стосовно прискорення досудового провадження для реалізації права на судовий захист. Тому порядок продовження строку тримання під вартою детально регламентується КПК, котрий не може перевищувати: шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості; дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч.3 ст.197).

¹ Михайленко, А.Р. (1983). Проблема времени в уголовном судопроизводстве. *Правоведение*, 2, 92, 95.

² Павловська, А. (2010). Проблемні питання обчислення строків у кримінальному процесі. *Підприємство, господарство і право*, 7, 163, 164.

³ Юркова, Г.В. (2001). *Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях*: автореф. дис. на здобуття ученого ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 4.

⁴ Банчук, О. (2005). Розумний строк розгляду справ у суді: європейські стандарти та українські реалії. *Адвокат*, 11, 7.

Відмітимо, що для реалізації права на суд більш сприятливою є правове регулювання строку продовження тримання під вартою за чинним кримінальним процесуальним законом, аніж КПК 1960 р. Нормативні положення останнього уможливили продовження строку тримання під вартою аж до вісімнадцяти місяців в особливо складних справах щодо особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 156), тим самим не сприяли швидкої реалізації фундаментального права людини на доступ до правосуддя.

Якщо ж розглядати правову регламентацію строків тримання під вартою у перебігу судового провадження, то необхідно зазначити, що чинні кримінальні процесуальні норми не сприяють реалізації права особи на свободу і особисту недоторканість. Зміст КПК не містить норм, які б встановлювали максимальні строки тримання під вартою під час судового розгляду. У ст. 331 КПК лише зазначається, що обов'язок суду до спливу продовженого строку повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судово провадження не було завершено до його спливу. Застосування зазначеної норми призводить до невизначеного у часі продовження строку суворого обмеження права людини на свободу.

3. Іншим прикладом зв'язку правового регулювання часових термінів та реалізації прав і законних інтересів є кримінальна процесуальна регламентація строку допиту особи. Встановлення у законі такого строку спрямоване на забезпечення права людини на заборону катуванням або нелюдському, жорстокому чи такому, що принижує її гідність, поводженню під час кримінального провадження (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 11 КПК). Занадто тривале, без перерви (без можливості задовольнити фізичні потреби) проведення допиту особи під час досудового розслідування безсумнівно є порушення права на заборону нелюдського поводження. Тому у КПК законодавець регламентував строки проведення допиту, передбачивши, що останній не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день.

Попередній КПК не встановлював строки проведення допиту учасників кримінального провадження (окрім нормативного закріплення того, що допит обвинуваченого повинен проводитися удень (ч. 2 ст. 143 КПК 1960 р.), що не сприяло реалізації права щодо заборони катуванням або нелюдському, жорстокому чи такому, що принижує її гідність, поводженню з боку органів досудового розслідування. Правий Л. М. Васильєв, який аналізує норми кримінально-процесуального закону щодо можливості проведення допиту протягом дня, вказує, що на практиці бувають випадки формального виконання закону, бо можна протягом дозволеного часу перетворити допит у засіб протизаконного впливу¹.

4. Із забезпеченням недоторканності права власності пов'язана правова регламентація строку подання слідчим, прокурором клопотання про арешт тимчасово вилученого майна. Ч. 5 ст. 171 КПК встановлює обов'язок для слідчого, прокурора подати вказане клопотання слідчому судді не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна. В іншому випадку майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. До того ж питання про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя має вирішити не пізніше сімдесяти двох годин із дня знаходження до суду клопотання (ч. 6 ст. 173 КПК). Таким чином, важливість права на приватну власність обумовлює правове регулювання стислих строків обмеження зазначеного права під час кримінального провадження за відсутності вмотивованого судового рішення.

З огляду на відсутність аналогічних норм у КПК 1960 р. можемо констатувати, що теперішня кримінальна процесуальна регламентація строку вирішення питання про тимчасове вилучене майно є більш сприятливою для реалізації недоторканності права власності.

5. Із реалізацією права особи на керування транспортним засобом або судном, права на полювання та права на здійснення підприємницької діяльності тісно пов'язана правова регламентація строку вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Ч. 1 ст. 150 КПК зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням з прокурором звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом не пізніше двох днів з моменту вилучення відповідних документів. А слідчий суддя повинен розглянути клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом не пізніше

¹ Васильєв, Л.М. (1972). *Процессуальные сроки в советском уголовном судопроизводстве*: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 715. Грозный, 11.

трьох днів з дня його надходження до суду (ч. 1 ст. 151 КПК).

Встановлення достатньо стислих строки вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом свідчить про значущість для людини права керування транспортним засобом або судном; права полювання; права на здійснення підприємницької діяльності. Реалізація останніх може бути єдиним джерелом доходів для існування особи.

6. Ефективність здійснення особою права на захист залежить від правової регламентації часових меж інформування про висунуте обвинувачення (підозру). Оскільки з моменту такого повідомлення особа дізнається про свій процесуальний статус підозрюваного чи обвинуваченого та про право на захист. Цим обумовлюється встановлення у КПК досить стислого строку вручення письмового повідомлення про підозру з моменту його складання. Відповідно до ч. 1 ст. 278 таке повідомлення вручається слідчим або прокурором в день його складання.

Щодо правового регулювання строку інформування про висунуте обвинувачення у КПК 1960 р., теперішня правова регламентація є більш якісною для реалізації права людини на захист. Попередній кримінальний процесуальний закон передбачав можливість пред'явлення особі обвинувачення протягом двох днів (ст. 133). Вказаний строк є на день більшим порівняно з строком, що регламентується КПК. На наш погляд, різниця у день щодо інформування про висунуте обвинувачення є суттєвою для ефективної реалізації особою права на захист. Тому ми не можемо погодитися Р. Х. Якуповим, який зазначає, що негайне притягнення як обвинуваченого після того, як розслідування достатньо тривалий час здійснювалося без його участі, ніяких додаткових гарантій йому не дасть, так само як і деяка відстрочка цього моменту практично не причинить обвинуваченому якої-небудь шкоди¹.

7. Своєчасність здійснення прав і законних інтересів потерпілого залежить від регламентації строку набуття особою зазначеного процесуального статусу. Чим раніше особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди юридично стане потерпілим, тим раніше вона може реалізовувати права, що закріплюються кримінальним процесуальним законодавством. У зв'язку цим строк набуття особою статусу потерпілого нормами КПК регламентується таким чином: права і обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55). Іншими словами кажучи, норми кримінального процесуального закону закріплюють дуже стислий (моментальний) строк набуття особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Причому реалізація вказаного строку обумовлюється ініціативою особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду.

У порівнянні з нормами чинного процесуального закону, КПК 1960 р. не закріплював строку набуття особою, якій злочином завдавалася шкода статусу потерпілого. Такий статус особа могла отримати у будь-який момент протягом здійснення досудового провадження, до того ж лише за рішенням (постанови) особи, яка про проводила дізнання або слідчого (ч. 2 ст. 49). Ця норма попереднього закону не сприяла своєчасності здійснення потерпілою особою своїх прав і законних інтересів, про що зазначається у літературі².

Аналогічна проблема у КПК 1960 р. існувала щодо своєчасності реалізації підозрюваним, обвинуваченим права на захист. Попередній процесуальний закон не встановлював конкретного строку допуску захисника, який самостійно обирався підозрюваним, обвинуваченим, про те ставив це у залежність від винесення постанови органами кримінального судочинства (ч. 5 ст. 44). Тому слідчий, прокурор могли затягувати залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, чим тимчасово обмежували права на захист.

У КПК вказаний нормативний недолік усунений шляхом закріплення положення щодо недопущення встановлення додаткових вимог для залучення захисника до участі в кримінальному провадженні, крім пред'явлення документа, що посвідчує його особу, або повноважень (ч. 2 ст. 50).

8. Забезпечення права на свободу і особисту недоторканість залежить від правового регулювання початку перебігу строку затримання особи. Бо між фактичним затримання особи за

¹ Якупов, Р.Х. (1972). *Процессуальные сроки в советском уголовном судопроизводстве (в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования)*: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.715. Москва, 14.

² Юркова, Г.В. (2001). *Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях*: автореф. дис. на здобуття ученого ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 8.

підозрою у скоєнні кримінального правопорушення та складанням відповідного протоколу про затримання може пройти час, протягом котрого буде обмежене права особи на свободу. Тому законодавець у КПК передбачив норми, котрі встановлюють початок перебігу часу затримання з моменту фактичного позбавлення волі (ч. 1 ст. 211, ст. 209).

КПК 1960 р. подібної норми не закріплював. У ч. 7 ст. 106 лише передбачалося, що сімдесят дві години відраховувалися після затримання особи. На практиці ж перебіг строку затримання починався відраховувався з моменту складання протоколу про затримання, тобто з моменту юридичного кримінального процесуального затримання. Таким чином, зазначена нечіткість правового регулювання початку відрахування строку затримання сприяла обмеженню права особи на свободу і особисту недоторканість.

9. Ефективність реалізації затриманою особою своїх прав залежить від правової регламентації строку, протягом якого такій особі повідомляються і роз'яснюється права. Тимчасова затримка щодо інформування про процесуальні права, унеможливує своєчасне здійснення останніх затриманою особою. Це обумовило унормування у КПК вимогу щодо негайного повідомлення затриманій особі процесуальних прав (ч. 4 ст. 208). Дізнавшись одразу після фактичного затримання про свої права затримана особа може невідкладно отримати необхідну медичну або правову допомогу, що гарантується нормами КПК.

Сьогоднішня правова регламентація строку, у який затриманій особі повідомляються і роз'яснюються права є більш сприятливою для людини, ніж правове регулювання аналогічного строку за КПК 1960 р. Норми цього нормативного акту чітко не регулювали строку повідомлення і роз'яснення прав затриманій особі. У ч. 3 ст. 43-1 передбачалося, що протокол затримання має включати відомості про роз'яснення прав підозрюваному. А копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому (ч. 5 ст. 106). Тобто за нормами КПК 1960 р. затримана особа могла дізнатися про свої процесуальні права лише під час юридичного кримінального процесуального затримання – у ході складання протоколу затримання. До цього моменту затримана особа, переважно, не знала про свої процесуальні права, а тому не могла їх реалізувати.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що особливості правового регулювання процесуальних строків впливають на забезпечення прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Через зміну правової регламентації кримінальних процесуальних строків можна підвищувати або знижувати рівень гарантування прав учасників кримінального провадження.

Висновки. Існує безпосередній зв'язок між унормуванням кримінальних процесуальних строків та забезпеченням прав учасників кримінального провадження. Здійснення прав людини у перебігу кримінального провадження обумовлюється правовим регулюванням процесуальних строків. Це необхідно враховувати під час здійснення процесу законотворення у кримінальній процесуальній сфері.

References

- Banchuk, O. (2005). Rozumnij strok rozgljadu sprav u sudi: ievropejs'ki standarti ta ukrains'ki realii. *Advokat*, 11, 7.
- Vasil'ev, L. M. (1972). *Processual'nye sroki v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve*: avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk: 715. Groznyj.
- Mikhajlenko, A. R. (1983). Problema vremeni v ugovnom sudoproizvodstve. *Pravovedenie*, 2, 92, 95.
- Pavlovs'ka, A. (2010). Problemnii pitannja obchislennja strokiv u kriminal'nomu procesi. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo*, 7, 163, 164.
- Tarasenko, F. G. (1975). Nekotorye voprosy ischislenija i prodlenija processual'nykh srokov pri rassledovanii prestuplenij. *Trudy KVSH MVD SSSR*, 9, 99.
- Jurkova, G. V. (2001). *Realizacija zavedan' shvidkogo i povnogo rozkrittja zlochynu v dosudovikh stadijakh*: avtoref. dis. na zdobuttja uchenogo stupenja kand. jurid. nauk: 12.00.09. Kiiv.
- Jakupov, R. KH. (1972). *Processual'nye sroki v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve (v stadijakh vozbuždenija ugovnogo dela i predvaritel'nogo rassledovanija)*: avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk: 12.715. Moskva.